

Balogh Magdolna:

Leonyid Andrejev: "Vaszilij Fivicszkij élete"
c. elbeszélésének értelmezése

Andrejev elbeszélésének kulcszava a "végzet" /balaors, fátum/. Mivel ez a fogalom az alapja a novellában fellelhető öszes problémának, érdemes feltenni a kérdést: mi a végzet? Erre a kérdésre különböző korok különbözőképpen adták meg a választ.

Az antik görög mitológiában például a Végzetnek három istennő felelt meg: a Moirák. A Moirák /Párkák/ nem voltak tagjai az olümpoezi tizenkét istennek. Ők minden és mindenki fölött álltak, ők szabták meg az istenek sorsát is. Döntéseikkel ezekben még maga Zeusz is tehetetlen volt. Mint látjuk, az antik görög világrendben a sors végső soron determinált, megváltoztathatatlan isten és ember számára egyaránt.

Az ókori zsidó világból kinövő keresztény hitvilágban a végzet mint olyan nem létezik. Isten ugyan korlátlan úr minden élő felett, de nem tárgyalja az embert, nem határozza meg őt. Az ember választhat jó és rossz között szabadon. Isten csak a körülményt és a környezetet határozza meg, amelyben az ember rendelkezik a szabad választás lehetőségével. Választása szerint nyeri el méltó büntetését vagy jutalmát.

Az isteni döntés az ember számára többnyire megfoghatatlan, érthetetlen. A döntést minősíteni, okát kutatni végső soron nem szabad, hiszen Isten tudja, mit miért tesz, és a végső kérdésekben kiigazodni az ember a maga erejével egyébként sem tud, erre csak az Isten különleges adományaként lehet képes. Hívő keresztény ember nem kérdez, nem kutatja az isteni titkokat, nem kételkedik. Feltétel nélkül fogadja el Istene kezéből a körülményt, amelyben legjobb belátása szerint él és cselekszik. Isten próbára teheti az embert, de hogy az ember miképp állja meg ezt a próbát, azt nem döntheti el Isten. Jóbot a Sátán kezeli közbe adja, de egy kikötése van: "Az Ur pedig mondá a Sátánnak: Ime, mindazt, amije van, kezedbe adom; csak ő magára ne nyújtsd ki kezedet." /Jób könyve 1. rész 12./ Tudjuk, hogy Jób elvesztette mindenét: földi javait, gyermekeit, még a testét is megromlik, de a lelkét nem ronthatja meg a Sátán.

Andrejev novellájának hőse, Vaszilij Fivejezkij számára felvetődik a kérdés: Mi az oka az ő balsorsának? Mi a világ értelme?

Fivejezkij rendelkezik az értelem igényével, de az értelmet nem tapasztalja. Ezen értelem-hiánynak, fátum-tudatnak oka a Fivejezkij lényét, gondolkodását átható, és minden tettet, megnyilvánulását meghatározó ellentmondás. Fivejezkij egyfelől mint végtelenül izolált, individuálisan elkülönült egyéniség, minden megpróbáltatás, minden számára kedvezőtlennek tűnő eseményfordulat ellen lázad, helyzete ellen unós-untalan

tiltakozik, azt teljes egészében elfogadhatatlannak tartja, s ez arra mutat, hogy kivélt abból a közönségből, amellyel való öntudatlan azonulás esetén minden elfogadhatónak tűnik a különállását földő ember számára.

Másfelől a hős nem vált sorát megbízatosan, céltudatosan alakítani képes egyéniséggé, olyan emberré, aki eleve természetesen módon hivatásának, rendeltetésének érzi a társadalom egészéről és benne a maga soráról való gondoskodást, aki a közönség önön való öntudatlan létezéséből kiválv és a maga cselekvőképességét tapasztalva igazában emancipálódott volna.

Fátumhite és az Isten ellen való lázadás, reménytelen erőfeszítése a hit föltámasztására, gyötrő cselekvésképtelensége és önpusztító feladatvállalása mind ennek a torz, feladói állapotnak a következménye. Az emancipált, szekularizált gondolkodás kiunkálásának útján megrakodó hős, aki visszavonhatatlanul kilépett az öntudatlan engedelmesség állapotából, aki azonban nem vált eszúverén eseményiséggé, reménytelen próbálkozásainak végpontját dühödő kétségbeeséssel tiltakozik az őt megnyomorító, számára rabtartásnak mutakozó Isten ellen: "Miért tartottál engem egész életemben fogságban, rabként bilincsebe verve? Nem volt egyetlen szabad gondolatom! Egyetlen szabad érzésem! Egyetlen szabad lélegzetem! Minden csak a tied volt egyedül, minden csak éretted történt! Csak te voltál! Nyilatkozzál meg hát! Várlek téged!"

Az értelem hiányának megélése és az értelmet elérni vágyó

gőrcsős törekvése, az az egyre mélyülő beleő ezekedék különböző fokozatokon át Fivejezkij önmegsemitéséhez vezet. Vizegáljuk meg részleteseen, hogyan teljesedik ki Fivejezkij megkettőződése, önmagával való maghasonlítása, a sorában kifejeződő katasztrófa.

"Veezilij Fivejezkij egész életére ránehezedett a zordon és titokzatos baleora. Mintha valami ismeretlen átok sújtotta volna, kora ifjúságától cipelte a bánat, a betegségek és csapások súlyos terhét ... Ugy tűnt, különlegesen, puszttító, ártalmas légkör veezi körül, mint valami láthatatlan, áttetsző felhő ... Sokáig észre sem vette ezt a bajóalegú és titokzatos eltőköltséget, seelyle a csapások egymás után ceúnya, bozon-toe fejére zúdultak."

Az idézett részlet alapján kimutathatónak véljük, mi sódon tereetette meg Fivejezkij saját végzetét, tragédiáját. Baleores úgy ezólatott meg, hogy Fivejezkij észrevette a csapásokat, fölfigyelt egymáeutaniaságukra, rendezerbe foglalta őket, és a rendezerező elvet valami különlegesen, "ismeretlen átok"-nak nevezte el.

Ha megfigyeljük, hogy az őt ért csapások mind fizikai természetűek: Fivejezkij számára a csapást a halál, betegség, őregeég, stb. jelenti, illetve ezek velejárói. Tulajdonképpen ez a fizikai determinizmus jelenti a fátumot Fivejezkij számára.

Fivejezkij úgy harcolt a Végzet ellen, mint valami küleő

ellenességgel, harca éppen ezért eredménytelen, értelmetlen. Nem a baj természetének megfelelően viselkedik, kívülről várja tulajdonképpen belső problémáinak megoldását: "... Ée amikor ezután pappá szentelték, ée feleségül vett egy szép lányt, ée ez egy fiút meg egy lányt szült neki, akkor azt gondolta, hogy eset minden biztonságban van körülötte, mint az emberek-nél általában, ée így is lesz mindig ..." Miába teremt meg újra ée újra a kedvezőnek ígérkező életfeltételeket, a csapások egymást követik, ée a maga teremtette Végzet egy pillanatra sem hagyja el: fia meghal, felesége inni kezd, kielánya elvadul.

Fivejezkij torz logikájának megfelelően a következőképpen okeoskodik: Isten lényege ezerint igazságos. De az őt árt csapások igazságtalanok, hiszen jámbor, istenfélő életet ált mindig, Istennek nincs oka, hogy őt büntesse. Tehát az ő sorsát nem Isten igazgatja, hanem valami más, a vak Végzet. Ha azonban az ő sorsát, ée ezzel együtt a világot, a Végzet irányítja, akkor a világ értelmetlen.

Fivejezkij azonban nem tud belenyugodni a világ értelmetlenségébe, Istennek ezerinte lennie kell, Isten léte azonban bizonyításra szorul a világot értelmetlenné tapasztaló Fivejezkij számára, Istennek igazolnia kell önmagát, létét. Ezt az igazolást várja, kéri, követeli Istentől Fivejezkij, mikor így kiált fel: "Én hiszek!" "S mintha valakivel vitatkoznék, valakit szenvedélyesen próbálna meggyőzni, óva inti, úgy is-

mételte a pap még egyezzer: - Én hiszek."

Fivejezkij gondolatmenetét követve felfigyelhetünk gondolkodásának alapvető sajátosságára, miszerint a hős képtelen önmagát a teremtetés részének tartva az egész emberiséget figyelembe véve gondolkodni. Saját életét büntelennek tartva nem vezet tudomást az "emberiség átkáról", az eredendő bűnről, amiért bűnhődik minden egyes ember. Individuális adottságai révén értékitéletét objektívnek tünteti fel, és nem gondol arra, hogy létezhet egy felsőbb, emberi ésszel fel nem fogható, és így számára meg nem közelíthető, Isten által képviselt értékrendezzer, amelynek tükrében ártértékelődik az ő élete. Ok-okozati összefüggésekben gondolkodva a végső kérdések megoldására törekszik. A szere, a halál, a megváltoztathatatlan ellen lázadva olyasmit vállal magára, amire csak Isten képes: halott fiát készül föltámasztani: "... a pap elhomályosuló öntudatában villámfényként lobban föl egy szörnyűséges gondolat: a csodálatos feltámadás, a távoli, csodálatos lehetőség gondolata..."

Kis időre ismét rendeződnek a körülmények, és ez látószólag megnyugtatta Fivejezkijt: "Minden rendben volt, akár csak más embereknel, a mindenből mélységes, derűs nyugalom áradt. Leleke csendesen mosolygott, és nem vette észre, nem is sejtette, hogy homlokán, valahol két szemöldöke között, némán ott sötétlik valami nagy-nagy bánat áttetező árnyéka. Mert még a nyugalomnak és pihenésnek ezekben a napjaiban is ránehazadott életére a komor, titokzatos balsors." És, hogy be-

teljen a végzet, mintegy a világ értelmességét, az emberről gondoskodó Isten létét céfolandó: "Az örületben fogant gyermek örültként jött a világra."

Bármely más embernél egy gyengeelméjű gyermek istencsapása ugyan, szomorú és borzalmas jelenség, de Isten adta, ezért fel sem merül a kérdés: miért? Felvevük a kérdéssel együtt a választ, vagyis az egyedül lehetséges választ is megzútotatva a végzet. A gyermekben Felvevük végzete öltött testet: "... lidércnyomások álmokban és rémálmokban támadt fel a téboly világa, a világ uralkodója is csak az a rejtélyes és irtózatos, félig gyermeki, félig állati lény volt ..."

A bűvös szót, hogy Vaszilij atya nem hisz Istenben, a papné mondja ki: "- Pedig én tudom! Pedig én tudom! Tudom hallok?! - Mit tudsz? - Tudom, hogy min töröd a fejedet. Te ... - a papné itt félbeszakította magát, és rémülten húzódott el férjétől - te ... nem hiszel az Istenben. Ez az!

Amikor kimondta, akkor érezte csak, milyen szörnyű dolgot mondott, a dagadt, agyonharapdált, pálinkától kimart, vöröses ajkán szánalmas, bocsánatkérő mosoly jelent meg. És nagyon megörült, amikor az elápadó pap éles, oktató hangon így válaszolt: - Ez nem igaz. Gondold meg, mit beszélsz! Hiszek Istenben."

A papné asszonyi ösztönével érezte meg a titkot, és a részeg ember ösztönességével mondta ki. Az asszonyt meglepte, amit saját maga kimondott, szörnyűnek érezte ezt az igezetet.

Fivejezkij számára szemmel láthatóan nem volt új a gondolat, nem lepődött meg, csak elsápadt, mint akit tetten értek, és habozás nélkül, mint aki felkészült a válaszára, rögtön, kapásból tagadott.

A saját sorsát elfogadhatatlannak, más sorsokhoz képest megkülönböztetetten fatálisnak érző Fivejezkij fokozatosan eltávolodott az emberektől: "... olyan megközelíthetetlenül idegen volt mindenkivel szemben, mintha nem is ember volna, csak egy ember mozgó héja ... olykor úgy tetézett, hogy csak másolja az eleven emberek tevékenységét, maga azonban másik világban él, ehová nem juthat be kívüle senki ... Istenről és az emberekről gondolkodott, az emberi élet kifürkészhetetlen fordulatairól."

Aztán egy napon, "... életének negyvenedik esztendejében" Fivejezkij felfedezi az embereket. Vagyis felfedezi a saját sorsáról való szubjektív vélekedések, valamint az emberi lét objektív szemlélete közötti ellentmondást, és azt felszámolni igyekszik. Ez helyes, a hiba csak az, hogy kiindulótételét, első felismerését ezen ellentét feloldására törekedve megdönthetetlen igazságként, axiómaként kezeli.

Fivejezkij rádöbben, hogy a "más emberek" élete sem mentesebb a problémáktól, mint az övé. Ez a felfedezés arra készteti, hogy más emberek életében is keresse a választ. "Az ő sok-sok ezer külön, apró, egymásnak ellentmondó igaz-

eségük mögött kezdtek kibontakozni egyetlen nagy, mindent eldöntő igazság homályos körvonalai ... de senki sem tudta emberi szóval megnevezni ezt a roppant nagy igazságot, amely Istenről, az emberekről, az emberi élet titokzatos útjairól szólt." Fivejezkij a maga spirituális tapasztalatainak megfelelően magyarázza az emberek sorsát, és saját problémáinak megoldását az emberiség sorskérdéseinek megoldásával kapcsolja össze, vagyis az emberiség sorskérdéseinek megoldását a saját problémáinak analógiájára keresi.

Az egész emberiség nevében, az egész emberiségért szenved, ugyanakkor nem vállal közösséget az emberekkel: "Mi vagyok én, Isten? Hozzá könyörögj, hozzá imádkozzál!" - mondja híveinek, megtagadva ezáltal a hivatásával járó papi közreműködést, és megtagadva, kiteszítve hozzá forduló embertársait is.

Fivejezkij megismeri az öreg koldusasszony életét, akinek senkije, semmije sem maradt. Kifaggatja Moeszjagint is, aki "... kétségbeesett erőfeszítéseket tett, hogy valamit felépítsen, valamit alkosson, szinte elnyúlt a földön, a minden ezétezőrődött, minden összedőlt, minden kísérletére vad gúny és csúfondáros röhögés volt a válasz."

Moeszjagin és a koldusasszony azonban Fivejezkijjel szemben elviselik, ezt élik az életet. Az öregasszony rendbehozza "őreg, csúnya, senkit sem érdeklő fejét", Moeszjagin "ezzel szemben" mindig vidám, tréfálkozik. Mindkettő úgy viselkedik,

mintha minden rendjén volna, mintha a világ értelmes lenne. Ez Fivejazkij ezemazögéből nézve ellentmondásos, értelmetlen, mivel nem Fivejazkij logikája szerint reagálnak az őket ért csapásokra. A világ fivejazkiji értelmezése őket nem érinti, értetlenül állnak előtte.

Vaszilij atya pedig mindinkább arra a következtetésre jut, hogy a világon a Végzet uralkodik: "Valamikor az igazságot kereste, most már ezinte fulladozott tőle, a ezenvedésnek az irgalmatlan igazságától, tehetetlenségének tudata úgy gyötötte, hogy futni szeretett volna a világ végéig, meghalni, hogy ne lásson, ne halljon, ne tudjon semmit ... Mert az ember számára nincsen segítség sehonnan."

Trifon gyónása jelenti a döntő bizonyítékot Isten léte ellen. Trifon, "egy semmirekellő paraszt", nyomorék volt. "Undorítóan piszkos volt, mint az állatok, csúszott, mászott a sárban és a porban, akár a féreg. Lelke is ugyanolyan sötét és félelmes volt, mint az állatok lelke." Fivejazkij "rádöbbszent ennek az eltorzított léleknek egész borzalmas, szégyenletes, emberi lelkiismeret számára elviselhetetlen nyomorúságára. Félelmetesen tieztán látta, milyen rettentően és megváltoztathatatlanul hiányzik ebből az emberből minden emberi, amelyre pedig éppen úgy joga van, mint a biborpalástos királyoknak vagy a cellájukban rejtőző szenteknek." Fivejazkij a lelket hiányolja Trifonból, és ezzel kizárja őt az emberek köréből. Pedig mégis ember, és Fivejazkij nem határolhatja el magát

tőle, a felelősséget vállalnia kell érte is.

Trifon azörnyű bűnről vall: megerőszakolt egy fiatal leányt, és három kopéjkáért megfojtotta. A történetet már több papnak elmesélte, és mindannyiszor beigazolódott, hogy csak kitalálta. Láthatóan különös örömet szerzett neki, ha gonosznek tartották, és mindent elkövetett annak érdekében, hogy ezt bebizonyítsa magáról. Szavainak azonban senki sem adott hitelt, Vaszilij atya volt az első, aki komolyan vette elbeszélését: "... Itt a földön ... pokol. A túlvilágon ... pokol. Hol van hát a te számodra mennyország?" - kérdi Fivejezkij.

De Trifon "gonosz tekintetében látezott, hogy ő maga is a pokolra számít, őt már meg is szokta éppen úgy, mint a megfojtott kislányról szóló különös történetét." Számára a pokol nem büntetés, mert hiáz lelke sincs, hiába próbálja Fivejezkij a lelkiismeretet feltámasztani benne. Ily módon azonban a pokol mint morális ítélőszék elvesztette jelentőségét. Vaszilij atya "valami furcsa és gyötrelmes büszkeséget merítve abból a megaláztatásból, amit ez a szokatlan helyzet jelentett, szenvedélyesen, lázasan azt suttogta: - Hallgass ide! Ne félj! Nem kerülöz a pokolba ... Te a mennyországba fogsz kerülni. Érted? A szentek közé, a jámbor életű emberek közé. Valamennyinél magasabbra. Mindenkinél magasabbra, én mondom neked!"

Trifon gyónása után Fivejezkij így fordul a feleségéhez: " - Nasztya! Én nem tudok többé a templomba elmenni. - Rémület

és valami gyermekes könyörgés volt a hangjában. Mintha olyan nagy volna a szerencsétlensége, hogy nem szabadna, nem kellene már leplezni azokkal a hazug és éles szavakkal, amelyek még az emberek rejteni szokták érzelmeiket ... Valami óriási, kifejezhetetlenül szörnyűség közeledett, valami végtelen pusztaság és végtelen hallgatás. S nem volt sem föld, sem emberek, sem világ a ház felein túl - ott is csak ugyanez az ártó, feneketlen mélység és örök némaesség. - Vaszja! Hát tényleg igaz? - kérdezte a papné, aki ezinte megdermedt a rémülettől. /A papné kérdése utalás egy régebbi párbeszédükre, amikor az özvegy kimondta, hogy férje nem híz a Istenben./ Fivejezkij ezt a vádat megint visszautasítja, de már sokkal erőtlenebbül, nem mond ellent, ezinte beleegyezik: "Nem kell. Nem kell. Hallgass." És erőtlennül "legyint" kezével.

Ugy tűnik, mégis igaz. Azonban még nem adja fel a harcot, amelyet maga és az emberiség megváltása érdekében kezdeményezett. Vaszilij atya új életet akar kezdeni új környezetben: "Reggel Vaszilij atya közölte a feleségével, hogy leveti a reverendát, őzig övezegűjt valami pénzt, e akkor elmennek valahová meezíre, még maga sem tudja, hová. A hűlye gyereket pedig itt hagyják." Vaszilij atya a színhelyet kézzől elhagyni, szerencsétlenségei helyét, és mindent, ami övezefűggésben van vele: gyereke elrját, és szerencsétlen kiedrletének torzozóleményét. A papné maradék hitének teljes erejével híz ez új életben. Fivejezkij pedig "bűzke várakozással pillantott a jövőbe, mert világosan érezte, hogy ezekben a nyugodt, remény-

teli napokban is ugyanez a könyörtelen és rejtélyes végzet nehezedik rá életére."

Ettől kezdve Fivejezkij próbálkozásai valójában már nem a végzet elkerülésére irányulnak, erejét most már a világ értelmetlenségének elfogadásából meríti, büszkeségének az a forrása, hogy vállalja a végzet apostolának szerepét.

Vaszilij stya érzi, hogy a körülmények megváltoztatása nem old meg semmit, és az elkövetkezendő csapást már megélelgezi maga teremtette végzetének. Nem tud kilépni a végzetrendszerből, várja ezt a tragédiát, ami még meg sem történt, és "bűzke vérekezőseal" tekint előre. Ezzel kihívta - immár tudatosan - a Végzetet. Isten szolgálatát megtagadta, de még nem adja meg magát a Végzetnek, haragra készül vele szemben, némán és deccosan. A hero a Végzet javára dőlne el - Fivejezkijben mintegy beteljesedik a Végzet, amikor háza távollétében leég, és meghal a papné. "Olyan volt az arca, mintha előre tudná mindazt, amit mondani fognak neki, s csak ellenőrizni akarná a bevezetőjét." Az élni akarás azonban a legvadabb tréfát űzi vele, s Fivejezkij már az értelmetlenség logikáját követve egyik pillanatról a másikra az ellenkező végletbe csap át. A végzet prófétájának programját meghirdetve már tudja, hogy "... a papnének el kellett pueztulnia, egész vagyonának odavesznie, a hűlye gyermeknek és Naeztyának azonban meg kellett maradnia."

Miért? Erre Fivejezkij a következő válaszát találja: Ő, Fivejezkij, tévelygéseiben ezörnyű Istenkáromlást követett el, majdnem megtagadta Istent, Isten ezzel a tragédiával adja tudtára Fivejezkijnek létét, de még többet is: Fivejezkij kiválasztott! Eleven hit nélkül, torz formában elégíti ki tehát spirituális igényeit. Mindennek és mindenkinek el kellett pueztulnia, csak azoknak nem, akik bűnét megtestesítik, hogy együtt vezekeljenek. A tűz megkimélte gyermekeit, Naeztya és Vaezja életét, azért a két lányt, akiket Vaeziliij atya hívott életre.

A legsúlyosabb bűne azonban Vaezja, hiszen Istennel dacolt, mikor meghalt fiát akarta feltámasztani benne: "Az én bűnöm ő, vele kell maradnom, ez a kötelességem" - mondja a diakónusnak. Ketteiben akar maradni a fiával, ezért Naeztyát, aki a gyereket eddig gondozta, eltávolítja a környezetéből. "Gondolatai pedig csodálatosak voltak, ... a egészen újzerűek. Arra gondolt, hogy ahol eddig csak zűrzavart és komisz értetlenséget látott, ott világosan kijelölte ez egyenes és igaz utat egy hatalmas kéz ... Isten sivataggá változtatta egész életét, de csak azért, hogy ne tévelyegjen a régi, kitaposott, görbe és csalóka utakon, ahogyan a többi emberek tévelyegnek, hanem a sivatag parttalan, szabad távolában keresse magának új és vakmerő utat. A tegnapi fűtet és tűzcszlop vajon nem az a lángcszlop volt-e, amely valamikor a zsidóknak mutatott utat az úttalan pueztaságban?"

Az idézett részletből látjuk, hogy -Fivejezkij végzet-
től korlátozott gondolatrendezőre hogyan teremtí meg Istent.
Logikáját követve rátalál arra az ok-okozati összefüggésre,
amelyet eddig keresett. Miért sújtotta őt ennyi csapás? Ennek
a kérdésnek a megválaszolásában, illetve a válasz keresésében
telt el eddigi élete. És most egy csapásra "megvilágosodik
elméje", tudni véli a választ. Ezerint Isten ezért sújtotta
őt, hogy rávezesse: ő, Vaszilij Fivejezkij, kiválasztott.

Bibliai elődje, Jób is súlyos megpróbáltatásokon esett
keresztül, hogy kiválasztott lehessen. Csak Jóbnak nem volt
tudomása arról, hogy ő kiválasztott. Fivejezkij pedig tudni vé-
li Isten szándékát, és ennek megfelelően viselkedik. Ily módon
válik immár végérvényesen a Végzet apostolává, valamiféle em-
beren túli, ha úgy tetszik, emberfölötti lényvé: "Nem volt
hangjában semmi emberi, mert az emberi hang még erejének tel-
jeségében is meg-megremeg olykor; ahogyan ő, csak az tud be-
szélni, aki Isten rettenetes, kifejezhetetlen közelségét átélte
... Még önnön életét sem érezte többé, mintha megzsekadt volna
a test és lélek közötti örök kapcsolat, és a lélek minden földi-
től megzabadulva, megzabadulva még önmagától is, soha nem
esjtett titokzatos magasságok felé szárnyalnak... az emberi
bűzkeség és felháborodás kiáltásai mind-mind porrá és hamuvá
váltak lecsújtott testével együtt, ezéttörve esjtát énjének ezo-
rongó bilincseit, csak a lélek élte a szemlélődő titokzatos
életét."

Mint látjuk, Fivejezkij megbontja a "test és lélek közötti örök kapcsolatot", és ezzel mintegy megszűnik embernek lenni. Léte lelki síkon folytatódik, és ez önkéntelenül is Jézust juttatja eszünkbe. Fivejezkij azonban mint a Végzet apostola egyfajta anti-Jézust elevenít meg, hiszen ezt a különleges állapotot önpueztítással éri el: a lélek megszabadul minden földitől", ugyanakkor "még önmagától is"! "Széttöri saját énjének szorongató bilincseit", a feladattal való teljes azonosulás érdekében ölpueztítja testét, lelkét, egyéniségét, tárgyiassítja önmagát. A papnának meg kellett halnia, mint az egyetlen kapocsnak közte és a föld között. Felesége volt az egyetlen, aki őt szerette és megértette, aki valamiképp visszazárta őt eddig az önpueztítástól.

Az önmegsemmisítés tulajdonképpen az eszony halálával kezdődik, ezért érzi úgy Fivejezkij, hogy ő pueztította el a feleségét. Ha addig megkettőzött tudatról beszéltünk, most bátran mondhatjuk, hogy Fivejezkijnél beállt a tudathasadás, vagy ahogy hétköznapi nyelven mondjuk: Vaszilij Fivejezkij megőrült. Külső jelek is mutatkoznak: "Eleinte sokan eljöttek a reggeli istentiszteletre, mert hallottak valamit a pap különcködéseiről, és meg akarták nézni ... Némelyik szemlélőnek az volt a véleménye, hogy a pap eszelős, mások elérzékenyültek és sírva fakadtak, de akadtak olyanok is, e ezek voltak a legtöbbben, akiknek szívében fájdalmas, leküzdhetetlen riadalom támadott. Mert a pap félelem nélkül tágra nyitott, őszinte, derűs tekintetű szemében meglátták a titok felvilla-

nását, s az a titok mélységesen mély és rejtelmes volt, teli megmagyarázhatatlan fenyegetéssel és haljóslatú ígéretekkel."/

/Fivejezkij végzetes alakja, egyénisége szinte sokkoló hatással volt környezetére. Erre a tényezőre még később részletesen vizsgatások./

Fivejezkij minden erejével készül a "beteljesedés" pillanatára, éli a kiválasztottak életét. Fiának felolvasásokat tart a Bibliából. Érdekes részletesen felidőznünk ezt a jelenetet. Kinn: az őjzaka és a hóvihar. A házban: "A csupasz falak, a hűlye gyerek gonosz, ijedt arca ...", a Fivejezkij "hallja a teljes erővel kitörő hóvihar elvítését, s mindez szinte fájdalmas ujjongással tölti el lelkét. Beteljesedik - már beteljesedett." Az idézetből élesen érezzük az ellentmondást. Hiszen Fivejezkij lelkét nem a tavasz, a szardal stb., hanem éppen a dühöngő természet tölti el ujjongással. Igen, beteljesedett, mert Fivejezkij most már végleg rabja a Végzetnek, "arván az örület ujjongó tüze ég". Jézus csodatételeiről olvas, arról, miképp teszi Jézus látóvá a vakon született embert: "Látva, hallod Vaszja, látva! - kiáltotta rettentő hangon. Felugrott helyéről, és gyorsan járkálni kezdett a szobában. Azután megállott kellős közepén és felkiáltott. - Hiezek, Uram! Hiezek! És csend lett. És a csendet harsány, döcögős hahota törte meg ... A hűlye fiú nevetett. Az értelmetlen, haljóslatú röhögés egészen füléig kettészakította az óriási mozdulatlan álarcot, s ezéleire tátott szájából feltartóztathatatlanul áradt a zötyögő, különös, őres hahota..." Fivejezkij "hitére"

érkező válasz: A Végzet gúnykacaja. Nem is lehet más, hiszen Fivejezkij már csak báb, ez értelmetlenség, a káosz játéka. Hasonul az őt körülvevő, általa értelmetlenné tapasztalt világhoz, és így oldja meg a maga és a világ közti ellentétet, teremt meg a harmóniát. /Vágyik az érteleme, de a mód, ahogy ezt elérni törekszik, nem hozhat pozitív eredményt./

A gyengeelméjű Vaszja teszteli meg Vaszilij Fivejezkij Végzetét, mintegy ezt bizonyítva, hogy a torz lelkű ember, aki beteggé tette feleségét, és megölte lánya lelkét, ezútszázszázszor torz gyermeknek adott életet, miközben az értelmet halott fiában kívánte föltámasztani. A gyermek alakja kettős. Egyrészt "állati" a hangja, ujjai, mint a "ragadozó karmai", "maga alá csúsz, mint az állat", "gonosz húscsapat", folyton harapni próbál, "mint egy kutya". "Különbözött undorító és félelmetes volt: kecskeny, egészen kiegyszerű vállán apró koponya ült, arca azonban óriási volt, ezéles, akkora mint egy felnőtté, a teljesen merev ... Mintha egy gyermek - nem tudni miért - óriási és félelmes állatot öltött volna magára." Másrészt, amikor az állat eltűnik: "nagyon fáradt volt ez az arc, mint a ezindező, akit kimerített a nehéz ezerep eljáratása, a övezeszorított óriási ezéja köré a mélységes ezomorúság árnyéka borult. Mintha két lélek lakozott volna a testében, a mikor az egyik elaludt, felébredt a másik, amely mindenről tudott, és nagyon bánatos volt." Valamint: "úgy rémlott, hogy egyáltalán nem hűlye, hogy egészen különös gondolatokba mélyed, amelyek különbözőnek minden más ember gondolataitól, a hogy tud valami

ugyancsak különös és titokzatos, de azért egyszerű dolgot, amit senki más nem tud." A gyermek alakja tulajdonképpen nem természet-ellenes, a maga módján értelmes is lehet, Ember lezármaszotta, tehát ember, szerves része a teremtnének, akárcsak Trifon vagy az öregesezony.

Fivejezkij gondolkodásmódja azonban kizárja őt az emberek közül, ezért kaphat alakja "emberentűli" értelmet, ezért érzi Fivejezkij kettősenek: az értelmetlenség megtestesítőjének, ugyanakkor tudójának is. Mint Fivejezkij testet öltött végzete, kikacagja apja hitét, és mintegy azt mutatva, hogy elérkezett az ő ideje, megmozdítja élettelen lábait, és elkezd jární. Fivejezkij, akinek minden gondolatát a nagy beteljesülés foglalja el, észre sem veszi fia mozdulatait. És a nagy pillanat közeledik. Meghal Moezjagin, az egyetlen ember, aki Fivejezkijjel, bár nagyon alacsony fokon, de mégis valamiféle ezenélves kapcsolatban állt.

Moezjagin Fivejezkijjel rokon eszű, de vele teljesen ellentétes ember. Fivejezkij úgy érezte, "... mintha még az okozatosság szigorú törvényének sem lett volna hatalma az egyszerű és fantasztikus élet felett ... Ez az eleven eszű, kiséscsőfondáros természetű paraszt olyan erős volt, mint az erdő vadjai, olyan kitartó, mintha nem egy, hanem három szív lüktetne testében ... azt hitte volna az ember, hogy fel tudná fordítani magát a földet is, amelyen esetlenül, de erőteljesen állott két lába". Moezjagin híz Istenben, meg sem próbál ok-okozati összefüggést keresni, és ezért ennek a törvénynek nincs hatalma felette. Hiába próbálja Fivejezkij provokálni,

mert Moezjagin számára a pap kérdései feleslegesek, unalmasak, ő neki nem jelentenek semmit: "És ki segít rajtad? - Hogy ki segít? ... - Hát senki sem segít rajtam. Tudod, hogy a többieknek is alig van mit enniük a faluban ... - Hát Isten? - Isten? Ugy látezik, nem érdekel meg ..."

Kettejük kapcsolata tehát abban áll, hogy Fivejezkij felfedezi sereuk hasonlóságát, és meglepi, hogy Moezjagin ennek ellenére nem úgy gondolkodik, mint ő, meg sem érti az ő gondolatait, és ez indulatot vált ki belőle. Moezjagin mindebből az indulatot érzi, ami számára érthetetlen, és félni kezd a paptól. Ugyanakkor megérzi azt is, hogy sereje nem különbözik a pap számára, és ez reményt ébreszt benne: bizik a papban, "hát-ha megkönyörül rajta, és pártját fogja." Ezt Fivejezkij minden további nélkül meg is teszi, elvezetődött Moezjagint Ivan Porfirioshoz, az egyházközség elöljárójához. És most ez a Moezjagin munka közben, ezerecsétnen baleset folytán meghalt. Fivejezkij úgy érezte, elérkezett a pillanat, amelyre oly régóta készül. Moezjagin serejéért felelősséget érzett, hiszen közvetve oka a halálának. Mi sem egyértelműbb: fel kell támasztani Moezjagint:

"És ekkor bekövetkezett az a viharos és félelmetes dolog, amelyet olyan rettegve, olyan titokzatosan várt mindenki, Vaszilij atya becsapta az oltár rácsának ajtócaféját, hogy csak úgy csengett, a fekete, ünnepélyes reverendájával ketté-ezelve a tarka ruhák sokaságát, a tömegben keresztül elindult

a fekete, némán várakozó koporsó felé. Ott megállt, parancsolóan felemelte a jobb kezét, és sietve azt mondta a félig felbomlott testnek: - Mondom néked, kelj fel!"

A gyászszertartás botrányba fullad, az emberek elmenekülnek. Ketten maradnak: Moezjagin és Fivejezkij. Közben megérkezik a gyengeelméjű gyerek: "Az ablak alatt valakinek a léptei előtt megceikordul a homok, és a hang olyan közelinek tűnik, mintha a eirből hallatazanék, A pap vár. A léptek közelebbről hallatazanak, elhaladnak az ablak alatt, elnémulnak. Aztán csend, majd hooezú, gyötrelmes sóhaj. Ki sóhajtott?" /Fivejezkij nem veszi észre, hogy a gyerek bejött./

Fivejezkij, miután többszöri próbálkozása után sem sikerül feltámasztania a halottat, egy pillanatra magához tér: "Némán hátratántorodik, és egy szempillantásra lát mindent, ért mindent. Érti a hullaszagot is, érti, hogy az emberek rémületükben menekültek el, hogy a templomban ő van csak és a halott, látja, hogy az ablakon túl sötét van, de nem tudja miért, és elfordul. Felvillan benne valami irtóztatóan távoli dolog, egy tavaszi nevetés emléke, amely felcsendült egykor, majd elnémult. Eszébe jut a hóvihar. A harangozó és a hóvihar. És a hülye gyerek mozdulatlan álarca. Ketten vannak, ketten vannak, ketten vannak..."

Az örület egy világos pillanata látogatja meg Fivejezkijt, lát, ért, és egy tavaszi nevetés jut eszébe. És mintegy annak igazolására, hogy az értelemnek felvillanása a halál, a vég

előtti utolsó eszénélre-térése, a hóvihar váltja fel a tavaszi nevetés képét. Fivejezkij feltartóztatathatatlanul rohan "végzetébe".

Ahogy minden összeomlani látezik körülötte, a pap alakja úgy magaseodik föl. Már magával a Teremtővel ez áll harcba, ezemtől ezekben: ez már nem kérése, fenyegetése, meggyőzése, hanem igezi haro: ezámonkérése, "8 félelmetesen, ezenteégtörősen kiáltja: - Nem kell neki a mennyország. Itt vannak a gyermekei. Az apjukat fogják hívni. És ő azt mondja majd: Uram, vedd le az én fejemről a mennyi kuszorúdat, mivel ott az én gyermekeimnek fejét ezemét és ezenny borítja majd. Ezt fogja mondani! Dühödten megrázza a koporát, és azt kiáltja: - Szólalj hát meg végre, te átkozott hűe!"

Am a ceoda nem történik meg, és Fivejezkij sorra beteljesedik. Agya elborul, és víziójában a gyenge elmájú gyerek és a halott Szenjon képe váltakozik. "Kimondhatatlanul borzalmas az örökös életnek és örökös halálnak ez a megközelíthetetlen, megfejthetetlen vegyülőke ... És az irtózatos játék során, ez örületben kettéválik a perladó test, és irtózat árad belőle."

És ismét felhangzik a végzet gúnykeceje, amely most már a Végzet apostolának örült küldetésétudatát leplezi le: "A hűlye gyerek mozdulatlan álarcra hirtelen felezakad, a rée egyik fölétől a máséig ér, vakító világosság lobban fel arcán, a mennydörgésszerű hahota tölti meg a ceandee templomot. Dübörög, ezétrepasszti a boltíves köveket, egymásra dobálja

őket, a félelmetes zúgása körülfogja a magányos embert ...
alapjaiban rendül meg és összeesik az egész világ."

Fivejezkij a menekülése ösztönével azalud ki a templomból. Minden az apokalipszist idézi: "Az utca néptelen, mint éjnek idején, sem a házak körül, sem az ablakokban látható egyetlen ember sem, de más élőlény sem: sem állat sem madár. Mindenki elpusztult - villan fel egyében az utolsó gondolat. Kirohan a falu határán túl a ezéles kitéposott átra, A faja fölött gomolygó nagy fekete felhőből három hosszú foszlány nyúlik előre, mint három begörbülő ragadozókarom, mögötte tompán dübörög valami, alapjaiban rendül meg, és összeomlik az egész világ." A Fivejezkij által létrehozott Végzet kozmikus méreteket öltve a halálba özi áldozatát. Fivejezkij utolsó perceiben megéli a világkatasztrófát. A világ alapjaiban rendül meg, vagyis az értelmisély felezácsolásának utolsó lehetősége is elveszik, a hőse kísérlete kudarchoz fullad, és ezzel maga az értelem, az élet értelme eszönik meg.

A mű elemzéseket a következő kiadást használtam:
Leonyid Andrejev: A nagy ezlem, Budapest, 1981.